

A filozófia a jövőben*

A filozófia az örök igazságot akarja megragadni. S ez az igazság vajon nem mindenkor ugyanaz, nem mindenkor egy és egész? Lehet, hogy igen — de nem sajátítjuk el egyértelműen s általánosan érvényes alakban. A lét számunkra csak az időben nyílik meg, az igaz pedig az időbeni jelenség formájában. A végső tökélyre jutott igazsághoz azonban az időben objektíve nem lehet hozzáférni. Megragadni azt sem az egyes ember, sem pedig a történelem nem képes másként, csak olyképpen, mint egy újból és újból tovatűnő jelenséget.

Életünk alkonyához, mint egyének, valamennyien úgy érke-zünk, hogy nem tudjuk, tulajdonképpen mi is az, ami létezik. Mindennemű végérvényesség nélkül maradunk ott az úton, amely csak megtörik, és nincs beteljesedése semmiféle abszolút célban.

A filozofálás mint tevékenység valamiféleképpen példázata minden más cselekedetünknek. Kant mondja azt, hogy a filozofálás ügyét épp akkor kell újfent átengedni a kezdőnek, amikor mi már oly messzire jutottunk, hogy elkezdhetjük az igazi filozofálást. Ez a tapasztalata — hajlott korba jutván — annak a filozófusnak, aki nem merevedett bele az igazság birtoklásába. A búcsúzás fájdalmá-ban jelenik meg itt a szellemi ifjúkor.

De munkálkodásunk lényegi értelmét tényleg az eljövendőért való élet jelenti? Úgy gondolom, hogy nem. A jövőt ugyanis szintén csak akkor szolgáljuk, ha most tesszük jelenvalóvá. Azt, ami a tulajdonképpenit jelenti, nem szabad csak a jövőtől várni. Ha ez a jelenvalóság valójában semmilyen módon nem teljesezhet be úgy, mint

* Kalr Jaspers: A filozófia hit. (Der philosophische Glaube.) München: 1948. 117–136. p. R. Piper & Co. Verlag. [A kötet teljes anyaga a szegedi ICTUS Kiadó gondozásában fog rövidesen megjelenni.]

egy olyan időbeli tartósság, melyben meglelem békémet s örökkévalóságra teszek szert az időben, mégis van mód arra, hogy áthatoljak a jelenvalóságon, s eljussak az örök jelenhez, annak időbeni formájához. Jóllehet az igazság jelenléte az időben éppúgy megragadhatatlan, mint a szem tovasikló pillantása, ám az igazság mégis mindig jelen van.

Életünk a történelemben ily módon egyszerre kettős: olyan élet egyrészt, amely — szolgálatban leélve — az utódok életét alapozza meg, másrészt olyan élet, amely a történelemhez viszonyítva hátrántírányú, a voltaképpeni jelenvalóban él, arra a transzcendenciára figyel, amely elhozza a szabadulást számunkra.

Ez a beteljesedésben való szabaddá válás az időt megszünteti. A megvalósított szabadság azonban nem kommunikálható, hacsak nem az esztétikai játékban, a spekulatív gondolatban, a vallási kultuszban avagy azokban az emelkedett pillanatokban, amikor két ember kedélyállapota azonos — ám a rákövetkező eszmélés számára, amely csak a jelenségről tud, minden esetben azon nyomban kérdésessé válik.

Ha a történelem a lét nyilvánvalóvá válása, akkor az igazság a történelemben mindenkor benne foglaltatik s ugyanakkor még sincs benne soha; mindig mozgásban van s elvész, mihelyt látszólag végleges birtokká válik. Az igazság talán a legnagyobb mélységek felől tárul fel, ott, ahol a mozgás az idő állandó átmenetében a legfeszítettebb. Napjainkban megkíséreljük azt, hogy tudatára ébredjünk ama tulajdonképpeningnek, ami a múltban honol, ennek feltételei közepette élünk ma, s ennek égisze alatt áll a jövő. A kérdések a következők: Manapság vajon ama radikális átmenetek korát éljük-e, amelyek a mélységeket kavariják fel? Adódnak-e olyan lehetőségek a számunkra, melyek épp most kezdődnek? Hallói vagyunk-e vajon azoknak az igényeknek, amelyek épp e szituációból kiindulva jutnak el hozzánk?

Valamennyien tudatában vagyunk annak, hogy annak a változásnak, amely ma következik be a világtörténelemben, mélyebbek és súlyosabbak a következményei, mint az általunk ismert történelem bármely más eddigi fordulópontjának. Úgy tűnik, hogy ezt összehasonlítani csak az első tűzgyújtás, a munkaeszközök feltalálásának és a legkorábbi államalakulatok létrejöttének számunkra ismeretlen korszakával lehet. Az új tények az alábbiak:

- létrejön a modern technika mindazokkal a következményekkel együtt, melyeket ez az emberi munkavégzés módozataira és a társadalomra nézve jelent;
- megteremtődik az összeköttetés egysége a földgolyón, melynek tere ezáltal kisebb, mint mondjuk a római kor orbis terrarum-áé;
- az abszolút határ, ezt a planéta szűk volta idézte elő;
- kialakulnak a következő antinómiák: szabadság és üzemszerűség, személyiség és tömeg, világrend és impérium;
- döntő jelentőségre tesz szert az, hogy a népekből tömegek lesznek, hogy a tömegek számban megsokszorozódnak, ill. az, hogy ők látszólag közös tudással rendelkeznek, látszólag együttműködnek, valójában azonban felhasználható rabszolgákká válnak;
- valamennyi korábbi eszmény, amely a rendre vonatkozott, darabokra hullik, és megteremtődik annak szükségessége, hogy a növekvő káoszból egy új, egy emberileg átelkesített rend találjon kiutat;
- kérdésessé válik az összes tradicionális érték, melyeknek vagy igazolódniuk kell, vagy pedig meg kell változniuk;
- a konkrét politikai helyzet alakulása, ennek meghatározói a világhatalmak, Amerika és Oroszország;
- a kisebbé váló és megosztott Európa, amely eddig még nem lelt önmagára;
- Ázsia roppant embertömegeinek ébredése, ők úton vannak ahhoz, hogy a jövőben döntő politikai hatalmi tényezővé váljanak.

A dolgok menete a polgári megelégedettségnek, a haladásnak, a műveltségnek, a történeti emlékezésnek — mint a saját, állítólagos biztonság támasztékainak — korából átment a pusztító háborúk, a tömeghalál és (új tömegek véget nem érő újraszületése mellett) a tömeggyilkosságok s a félelemmel teli fenyegetettség időszakába, ahol a szétzúzott humanitás egy olyan örvénybe kerül, melyben a dolgok ura látszólag a széthullás.

Mindez mármost vajon valamiféle szellemi forradalom vagy pedig inkább olyan, alapjában véve külsődleges folyamat, amelyet a technika, ill. annak következményei hívnak életre? — Valami sorscsapás vajon, ill. még zűrzavaros, ámde óriási lehetőség: netán, olyasvalami, ami először egyszerűen csak pusztít, s közben kell az embernek először is felébrednie ahhoz, hogy reagáljon, hogy — a tudattalan lemondás helyett — ezen egészen új feltételek közepette leljen rá saját létezésére?

A jövő képe bizonytalanabb, zavarosabb, egyúttal azonban talán lehetőségekben gazdagabb, ugyanakkor vigasztalanabb is, mint amilyen valaha is volt. Amikor az emberlét feladata számomra abban tudatosodik, hogy a figyelem ne a meglét közvetlen követeléseire irányuljon, hanem az örök igazságra, akkor a filozófiára kérdezek. *A jelenlegi világhelyzetben a filozófiának mit kell tennie?*

A tényleges nihilizmusnak manapság sokféle formája létezik. Olyan emberek jelentek meg a színen, akik látszólag feláldoztak mindennemű önlétet, akiknek a szemében semmi sem érték, akik mintegy tántorognak az egymásra következő pillanatok véletlenszerűségében, akik közömbösen halnak meg és közömbösen ölnek — akik azonban, úgy tűnik legalábbis, valamiféle kvantitatív, vak fanatizmusba átszapó, mámorító képzeletvilágban élnek; elemi, értelmetlen, hatalmas, ám mégis gyorsan tovaviharzó affektusok — majd a pillanat ösztönszerű élvezni akarása — hajtja őket.

Ha odafigyelünk azokra a szavakra, melyek e késztetés állapotában mondatnak ki, akkor ezek úgy hatnak, mintha a meghalni tudásnak valamiféle leplezett előkészületei lennének. A tömegnevelés vakká és gondolatlaná tett bennünket, hogy az odaadás mámorában képessé váljunk mindenre, s hogy végül mint magától értetődőt fogadjuk el a halált és a gyilkolást, ill. a gépek harcában bekövetkező tömeghalált.

A beteljesítő csúcst a legvilágosabb filozófia is a meghalni tudásban éri el. E filozófia azt az alapot akarja meglelni, amelyen a meghalás — ha fel nem is fogható, de — a szenvedés nyugtalan-ságában legalábbis elviselhető, és nem egy sztoikus, hanem valamely szerető és bízó rendíthetetlenséggel.

Tiszta formában megvalósítani aligha sikerül bármelyiket is. Ama nihilizmusnak lételeme az elkendőzés; miközben az ember a leplezéssel van elfoglalva, kiszolgáltatja magát a kétségbeesésnek, ha ugyan már nem hullt bele minden valamiféle tompa közönybe. E filozófia nem ad biztonságot számunkra, a biztonságért naponta meg kell vívni, és újra és újra cserbenhagy. Ami aztán a nihilizmus és a filozófia között megy végbe akkor — mikor az ember az előbbinek még nem válik teljesen rabjává, emennek viszont már nem részese —, az a konkrét helyzetekben félelmetes lehet. Legyen szabad erre példát felhozni két, 1938-ból származó válaszirat alapján.

Egy fiatalember a megalapítandó impérium korszerű világaspektusairól beszél. Lelkesnek tűnik. A következő kérdéssel szakí-

tom félbe: s ugyan miféle értelme van ennek az impériumnak, ill. annak a háborúnak, amely szükségszerűen ehhez vezet el? A válasz: Hogy miféle értelme? Semmiféle! Ezek olyan dolgok, melyek csak úgy jönnek. Értelme legfeljebb annak van, ha a csatában — életveszélyes helyzetben — vizet hozok a szomjazó bajtársnak.

Egy egyetemi hallgató 1938. november 9-én SA-vezetőként vett részt a zsidók elleni pogromban. A történetekről az anyjának azt mondta, hogy ő az akciót a lehető legvisszafogottabb formában hajtott végre. Fogott egy tányért valamelyik lakásban, jó nagy csörömpöléssel odavágta a padlóhoz, s így szólt a bajtársaihoz: Megállapítom, hogy a lakás szét van rombolva, majd elment, anélkül, hogy a berendezést összetörte volna. Később azonban így folytatja: ez a nap ugyanakkor mély és bátorító hatást tett rám; látni kell ugyanis, milyen erők szunnyadnak a népben és micsoda képességek; mindez jó kilátásokkal kecsegtet egy elkövetkező háború esetén. Azután vázolja az új éthoszt és a Führer nagyságát. A rémült anya félbeszakítja: Fiam, hisz te magad sem hiszel mindebben! Mire ő egy pillanatra meghökken, majd eltökélten mondja: Nem, én nem hiszek benne, de az embernek hinnie kell.

Az elsőként említett fiatalember a szilárd talajt a legegyszerűbb humanitásban lelte meg, még akkor is ha ezt a birodalmi hangulatok zavarossá tették, még akkor is, ha mindezt jelentéktelen semmiségnek tekintette. A másodikként említett illető a következő mondatokkal fordította komolyra a dolgot: nem az az érdekes, hogy miben hiszünk, hanem az, hogy egyáltalán hiszünk. Ez csodálatra méltó visszajára fordítás. A hit átváltozik hitbe vetett hitté. Ehhez hasonló számos olyan fordulat, amely egyszerre akar nihilista és pozitív lenni: merészen le akar mondani mindenfajta értelemről, ugyanakkor értelemmé egy akart értelmetlenséget tesz meg. Az „önzetlen szolgálatot” mint teljesítményt követelik meg, mint valami minden áldozatot meghozó, ám valójában a semmi iránt áldozatot mutató magatartást; megkövetelik valaminek a szenvedélyes igenlését, a semmi mellett hitet tevő fanatikus eltökéltséget. Felhasználunk olyan régi szavakat, mint becsület, hazaszeretet, hűség, egyúttal azonban mindent feláldozunk a gépezetnek, a parancsnak s a terrornak; ez viszont azt mutatja, hogy a szavak díszletek voltak csupán. Kifejlesztünk egy „vasálarcos viselkedést”, amely feszültséggel teli, állandóan a robbanás határán áll; s mi ez, ha nem olyan feltétlenség, amely híján van a tartalomnak.

Hogy e kétségbeesést tompítsák, sok minden felkínálkozik:

Dicsérik a mindenáron való „dinamikát”, örömeiket lelik a mozgásban mint olyanban, az újat akarják és egyúttal a régi elpusztítását. Csodálnak minden nagystílusú agresszív embert, így Dzsingisz kánt, Cin Si Huang-ti-t, Agatoklészt s — mint mindig — Nagy Sándort, Caesart, Napóleont.

Vagy épp fordítva, a múlthoz való visszatérést magasztalják. A primitívnek mint olyannak megvan a maga vonzereje és megvan az örök igazsága, legyen az az emberiség előtörténete vagy pedig a természeti népek léte. Más esetben a középkort dicsérik, a nagy társadalmi rendekhez kötődő állapotokat, minden olyan nagy birodalmat, melyek stílusukat évszázadokon át megtartották.

Az ember új mítoszt akar; ezt durván részévé teszik a diktatórikus mozgalmaknak, vagy pedig fennkölt módon ápolják a műveltek köreiben, akik bálványozzák Hölderlint, van Goghot (avagy epigonjaikat). Eközben elfeledkeznek arról, hogy az említett nagy figurák csodálatos kivételek; hamisítatlan mivoltuk összekapcsolódik — többnyire eredendően — pusztító szellemi betegségükkel. Az a mitikus jelen, amely őbennük valóságos, ebben a mítoszoknak híján levő, modern világban rendkívül hatásos. Hölderlin tiszta lelke tényleg feledhetetlen, mítosza elbűvölő, és valóságos jótétemény az, ha ennek körébe kerülünk. Mindez azonban nem igazi mítosz, mivel csakis ebben az egyénben valódi, e mítosznak nincs közössége, s ezért, hirtelen úgy tárul fel, mint semmi.

A vallási felekezetek felajánlkozása mindig adott. Ha az értelmetlenség örvényében minden átfordul a feje tetejére, ezek folytonosságukat akkor mutatják fel. Napjainkban — egy olyan korban, amely a szabadság elől elmenekül, váltakozva, hol az anarchiába, hol pedig a diktatúrába — e felekezetek fokozzák korlátlan orthodoxiájukat, s erősítik az embert teljes egészében megkötő jellegüket, anélkül azonban, hogy képesek lennének visszaállítani azt, ami a vallás egykoron volt: amikor az egész életet áthatotta, minden egyes napot, a születéstől a halálig — és azt a teret, melyben minden történik, s melynek révén az ember folytonosan otthon érezheti magát. Napjainkban a vallás is egy különálló szegmentuma az életnek — vasárnap ez, a maradék élet mellett, ill. azon kívül.

Ezek a vallások — miközben felállítják a „vagy nihilizmust, vagy kinyilatkoztatást” alternatíváját — elvetik a filozófiát. Azzal vádolják a filozófiát, hogy az intellektuálisan bűnrészes a modern lélek bajának előidézésében.

Azt, hogy a filozófiának vége van, nemcsak azoktól halljuk azonban, akik, alternatívájukkal szeretnének odaszögezni bennünket a kinyilatkoztatott hithez. A filozófia végét hangsúlyozta a nemzetiszocializmus is, amely nem tudta elviselni a filozófiai gondolkodás függetlenségét. A filozófiát úgymond a biológiai világnézetnek és az antropológiának kell felváltania. Továbbá, a nihilizmusnak minden formája elveti a filozófiát mint az illúziók, a hiábavaló álmok és az ösztövértönámítások világát. A nihilizmus mindkettőt befejezettnek látja: a vallást és a filozófiát is. Az új pedig a talaj és a cél nélküli, ill. az illúzióktól mentes ember szabadsága kell hogy legyen. Végezetül a filozófiát a széles közvélemény is mindenesetre fölöslegesnek tartja; a filozófia ugyanis vak a jelen vonatkozásában, vak a jelen erőit és mozgalmait illetően. Felteszik a kérdést: mi végett van filozófia? A filozófia nem ad segítséget. Platón sem tudott segíteni a görögökön, nem tudta megvédeni őket a pusztulástól, sőt — indirekt módon — még hozzá is járult ahhoz.

Minden olyan nézet, amely elutasítja a filozófiát, ítélete során másból és másból indul ki; vagy egy szilárd hittartalomból, amit a filozófia veszélyeztethet, vagy olyan létezési célokból, melynek viszonylatában a filozófia haszontalan, vagy pedig egy olyasfajta nihilizmusból; amely mindent értéktelennek minősít és elvet, így aztán a filozófiát is.

A filozófiában viszont az realizálódik, amit mindenekelőtt épp azok nem vesznek észre, akik a filozófiát elvetik: ebben tesz szert az ember eredetre. Ebben az értelemben a filozófia feltétlen és céltalan. Nem lehet másvalamiből megalapozni, s nem lehet igazolni valamire való felhasználhatósága révén sem. Nem gerenda a filozófia és nem szálmászál, amibe kapaszkodni lehet. A filozófia fölött nem lehet rendelkezni. Nem lehet azt felhasználni.

Megkockáztattuk azt a kijelentést, hogy a filozófia nem szűnhet meg mindaddig, ameddig emberek élnek. A filozófia fenntartja az igényét arra, hogy:

- értelmet adjon az életnek a világban fellelhető valamennyi célon túlmenően;
- megjelenítse az e célokat átfogó értelmet;
- ezt az értelmet a jelenvalóban megvalósítva teljesítse be, amely az életet mintegy harántirányban metszi;
- saját jelenvalósága révén szolgálja egyúttal a jövőt is;
- sohase degradálja pusztá eszközzé az embert (vagy akár csak egyetlen embert is).

A filozofálás maradandó feladata a következő: váljunk valódi emberré azáltal, hogy tudatára ébredünk a létnek; vagy — ami ugyanaz —: váljunk önmagunkká annak révén, hogy Istenről bizonyosságot szerzünk. E feladat teljesítésének megvannak a maga nem változó vonásai:

A filozófiai *mesterség* munkálatát mindenkor — így napjainkban is — végezni kell: a kategóriák és módszerek kibontását, alap tudásunk strukturálását — a tudományok kozmoszában való tájékozódást —, a filozófiai-történeti elsajátítást, a metafizikában a spekulatív gondolkodás gyakorlását, az egzisztenciálfilozófiában a megvilágosító gondolkodást.

A cél mindenkor az, hogy az ember mint egyedi lény *független legyen*. S ezt az ember a tulajdonképpeni létre való vonatkozás révén éri el. Független lesz minden világban előforduló dologtól, mégpedig a transzcendenciához való kötöttségének mélysége révén. Ezt koncipiálta Lao-ce a tao-ban, Szókratész pedig az isteni üzenetben és a tudásban, Jeremiás pedig a számára megnyilatkozó Jahvében, ezt ismerte Boethius, Bruno és Spinoza: ez volt az, ami őket függetlenné tette. E filozófiai függetlenséget nem szabad összetéveszteni sem a korlátlan önkény szabadosságával, sem pedig azzal a vitális erővel, amely a halállal száll szembe.

A *feszültségben* van mindenkor a feladat: a függetlenséget vagy *a világtól távol* kell meglelni, a lemondásban és a magányosságban, vagy pedig magában *a világban*, a világ által, abban ténykedve, anélkül azonban, hogy áldozatául esnénk annak. A filozófus, aki saját szabadságát csakis mások szabadságával együtt, életét pedig csakis az emberekkel való kommunikációban akarja, ekkor lesz olyanná, amit a Konfuciusznak utána kiáltó bolond így fejezett ki: „embernek csakis az ember, aki tudja, hogy a dolog nem megy, és mégis tovább folytatja” — ez ugyan a véges tudás számára való igazság, amely abszolutizálja e tudás látszólagosságát, olyan igazság viszont, amely a filozófiai hit mélyebb igazságát nem rendíti meg.

A filozófia az egyes emberhez fordul. A filozofálás minden világban s minden helyzetben úgy történik, hogy az egyes ember mintegy visszafordul önmagához. Kommunikációs viszonyba igazán ugyanis csak az léphet, aki önmagaként létezik — s aki a magányosságban képes önmagát igazolni.

A filozófia ekképpen megfogalmazott örök feladatainak keretén belül mondhatunk-e mármost valamit a filozófia jelenkori feladatáról?

Azt halljuk, hogy az észbe vetett hitnek bealkonyult; s hogy a 20. század a nagy lépést akkor tette meg, amikor a logosztól, a világrend eszméjétől eltávolodott. Egyesek ennek tudatában a megszabadított életnek örvendeznek — mások panaszkodnak a szellem e nagy árulása, e sorscsapás miatt, ami szükségszerűen az emberiség pusztulásához vezet.

Ezzel kapcsolatban a következőket lehet mondani: az említett lépésnek megvan a maga igazsága, mivel szétzúzta az ész által magára hagyott értelem magabiztosságát, leleplezte a világharmónia illúzióját, s felszámolta azt a bizalmat, amit egy jogállapotba, ill. az önmagukban megálló törvényekbe helyeztek. Ezek voltak azok a magatartások, amelyek szavakban nagyszerűnek tűntek, mögöttük azonban ott volt az élet alantassága, ezt leplezte le a pszichoanalízis, az a pszichoterapeutikus mozgalom, amely később zavaros világnézetté fajult; a mozgalom részleges igazsága abban volt, hogy szembenállt egy hazug korral, ugyanakkor függőségben is volt tőle.

Ha eltávolítottunk mindent, marad a puszta gyökér. A gyökér, vagyis az eredet, melyből kisarjadtunk, s melyről aztán elfeledkeztünk a vélemények, szokások és sematikus nézetek vadon burjánzó sűrűjében.

Napjainkban a feladat az, hogy a tulajdonképpeni észet újonnan, magában az egzisztenciában alapozzuk meg. Ez a legsürgetőbb követelmény egy olyan szellemi szituációban, amelyet Kierkegaard és Nietzsche, Pascal és Dosztojevszkij határozott meg.

Ennek beteljesítése nem valamiféle elmúlt állapot visszaállítása. Napjainkban, legalábbis úgy tűnik, az alábbi momentumokat kell magában foglalnia:

1. A nyugalmat úgy keressük, hogy állandóan ébren tartjuk nyugtalanságunkat.

2. Hagyományunk elsajátításához a nihilizmuson keresztül jutunk el.

3. Keressük a tudományok tisztaságát mint filozofálásunk igazságának előfeltételét.

4. Az ész átalakul határtalan kommunikatív akarattá.

1. *A nyugalmat úgy keressük, hogy állandóan ébren tartjuk nyugtalanságunkat.*

A filozofálás célja a nyugalom.

A legszörnyűbb pusztulás közepette szeretnénk bizonyosságot nyerni arról, ami megmaradt, mivel ez az, ami mindig van. — A szükségben eszmélünk rá saját eredetünkre. — A halálos fenyegetésben akarunk arra gondolni, ami állhatatossá tesz bennünket.

A filozófia napjainkban is képes bennünk olyan állapotot kialakítani, amelyet ismert már Parmenidész is, midőn Istennek kultikus helyet épített, hálából azért a nyugalomért, ami a filozófia révén költözött belé. Manapság azonban oly sok a hamis nyugalom.

S ez az, ami rémülettel tölt el: Manapság, dacára minden meg-rázkódtatásnak és pusztulásnak, még mindig annak a veszélynek vagyunk kitéve, hogy úgy élünk és úgy gondolkodunk, mintha tulajdonképpen nem történt volna semmi lényeges. A helyzet olyan, mintha valami nagy szerencsétlenség tűzvészként zavarta volna meg szép életünket — ó, mi szegény érintettek —, és az életet mégis a régi módon kellene továbbfolytatni. Így élünk, mintha nem történt volna semmi. Egy-egy pillanatra aggódalmasan, tanácstalanul vagy éppen vad haraggal másokat hibáztatunk. Aki így érez, az még ott van a vadon burjánzó sűrűségben, amely számára csak valami látszólagos nyugalmat tett lehetővé. E nyugalmat kell átváltoztatni nyugtalansággá. A nagy veszély ugyanis a következő: az, ami történik, úgy múlhat el, mint valami nagy, minden mértéket meghaladó nyomorúság, anélkül azonban, hogy velünk, emberekkel, mint emberekkel valami is történne, elmúlhat anélkül, hogy meghallanánk a transzcendenciát, anélkül, hogy tisztánlátóvá válnánk és cselekednénk. Valamiféle roppant tudatvesztés ebben a szorult helyzetben lesüllyesztene bennünket.

Arra nézve, hogy milyen helyzetben vagyunk ma, és hogy milyenben leszünk a jövőben, van egy mintánk, amely orientál, de nem utánzásra való; ez a minta a zsidó próféták kora. Palesztinának Kelet és Nyugat, Babilon és Egyiptom nagyhatalmai között kellett átélnie saját politikai hanyatlását, felosztását, feldúlását, azt, hogy a nagyhatalmi politika játékszerévé változott, hol az egyikhez csatolták, hol pedig a másikhöz. Ekkor léptek fel a próféták, jótanácsokat adtak arra vonatkozóan, hogy a Kelettel vagy a Nyugattal kell-e szövetséget kötni, hogy hol leljenek oltalmat, hol legyenek barátaik és

hol élhessenek boldogan. Ezen üdvhozó prófétákkal szemben léptek fel a véstjóslo próféták (dicső nevüket mind a mai napig viselik). Látták a helyzetet, s elvetettek mindennemű állásfoglalást Keletet vagy Nyugatot illetően. Előre látták a közelgő szerencsétlenséget. De azt is látták, hogy ez nem a roppant erős háborús gépezet véletlenszerű történésének köszönhető, hanem egy olyasfajta értelemnek, melyet a maga egyedi mivoltában megismerni nem lehet. A világot mint szőnyeget Isten göngyölíti ki. Isten az asszírokkal népek egész sorát hajtatta rabigába, és úgy fosztatta ki őket, ahogyan a márdárfészkeket szokás. Isten irányítja a dolgok menetét, melyben az emberek és az államok csak puszta eszközök, azt teszik, amit tenniük kell, anélkül, hogy sejténék, hogy mindez Isten akaratának megtestesülése. Azok a próféták, akik így beszéltek, fel akarták ébreszteni saját népüket, később pedig ugyanezt akarták tenni minden emberrel. Csak egyetlen tanáccsal szolgáltak: a tiszta és erkölcsös élet révén kell engedelmeskedni Istennek. A világ a semmiből teremtetett és önmagában semmi. Az értelem abban rejlik, amit — Istennek engedelmeskedve — az ember megtesz. Azt, hogy mi Isten akarata, a nélkülözhetetlen Tízparancsolat mondja meg. Arra vonatkozóan pedig, hogy ezenkívül még mit akar Isten most, ebben a pillanatban, a prófétákban az a hiedelem alakult ki, hogy ennek — Isten megnyilatkozása révén — ők a tudói és ők a közlői. Az isteni akarat azonban többértelmű. Isten nem beszél közvetlenül az emberekhez. A nemtudásban való hatalmas szerénység valami szükség-szerű dolog. Jób kérdéseire nincs válasz. Az agg Jeremiás jelenti az önmagával beérrő szerénység csúcspontját.

Nos, mi egyáltalán nem vagyunk próféták. Nem utánozhatjuk azt, ami akkoriban nagy volt. A helyzet párhuzamba állítása révén érezhetővé lehet tenni azonban azt, hogy a lélekhez manapság miféle nyugtalanság illene, s hogy a lélek miféle nyugalmat kereshetne.

A múlt században még volt analogonja a prófétáknak. Kierkegaard és Nietzsche — ők valamiféle látnoki képesség birtokában iszonytal telve látták az emberiség útját — hiába próbálták meg felébreszteni az alvó világot; ők alaptapasztalatunk számára még ma is nélkülözhetetlenek. Céljuk — hogy valóban ébren levővé tegyenek bennünket — még ma sem teljesedett be.

De ők kivételek voltak, anélkül, hogy egyúttal példaképek lennének. Az ő akaratuknak is ellene lenne, ha követnénk őket; ez

mindazok számára lehetetlen, akik megértik őket. Ők egyszerre voltak áldozatai és prófétái a kornak. Mindketten magukkal hozták a legmélyebb igazságot, ezen igazságok elválaszthatatlanok azoktól a pozitívításoktól, melyek csodálatra méltóak, ám számunkra idegenek. Kierkegaard értelmezése szerint a kereszténység az abszurdba s a negatív elhatározásba vetett hit, ennek következtében nem kell hivatást választani, nem kell házasságot kötni s a tulajdonképpen keresztény mivoltot egyedül a mártíromság jelenti — olyan értelmezés ez, amely, ott, ahol elfogadják, a kereszténység végét jelenti. Nietzsche a hatalom akarása, az emberfölötti ember és az örök visszatérés gondolatával ugyan jónéhány embernek elcsavarta a fejét, ám gondolatai éppoly elfogadhatatlanok, mint amilyen elfogadhatatlan Kierkegaard majdhogynem kifordított kereszténység-felfogása.

Viszont a legtöbb cáfolat, amit Kierkegaard és Nietzsche ellen írtak, teljesen értelmetlen, s mintha csak a továbbalvásra szólítanának fel. Megállapításaik triviálisan helyénvalóak, ám mintha ennek révén szeretnék eltávolítani azt a tövist, amely Kierkegaard és Nietzsche nyomán szűrődött a lelkiismeretünkbe. A filozófiának nem lesz a jövőben semmiféle olyan valódi fejlődése, amely ne e két nagy gondolkodónak az eredetig lehatoló felfogását tenné magáévá. Művük felbomlásával és életük feláldozásával ők ugyanis olyasvalamit tettek nyilvánvalóvá számunkra, ami egyedülálló. És megmaradnak kikerülhetetlen nyugtalanság-szítóknak mindaddig, amíg mi hamis nyugalomban leledzünk.

2. Hagyományunk elsajátításához a nihilizmuson keresztül jutunk el.

A nyugtalanság azt jelenti, hogy számunkra a nihilizmus mint önmagunk által megtapasztalt lehetőség jelenvaló. Ismerjük felbomlását az érvényben levő normáknak, ismerjük azt a fajta talajtalanlanságot, amikor nem köt össze semmiféle hit, ill. amikor a népnek nincs semmiféle közös öntudata. Egyeseknek már a Nietzsche-éra óta vannak ilyen tapasztalataik, másoknak 1933 óta, ismét másoknak pedig még későbbi időktől kezdve; manapság talán nincs is olyan mélyen gondolkodó ember, akinek ne lenne ilyen tapasztalata. Talán most jutunk el oda, amikor az kap szót, ami szolt hozzánk már valamennyi olyan meghasonlott történeti pillanattól,

amelyekből emberek kiáltanak felénk. A nihilizmus mint gondolati mozgás — de mint történeti tapasztalat is — alakul, s a történeti hagyomány mélyreható elsajátításához vezető átmenet lesz. A nihilizmus ugyanis már régóta nemcsak út az eredethez — hiszen a nihilizmus oly régi, mint a filozófia —, hanem a nihilizmus az a választóvíz is egyúttal, melyben az igazság aranyának kellett kiválnia.

A filozófiában kezdettől fogva van valami felülmúlhatatlan. Az emberi állapotok és az emberi meglétekből adódó feladatok minden változásában, a tudományok minden előrelépésében, a gondolkodás kategóriáinak és módszereinek mindenfajta kibontásában arról van szó, hogy az egy és örök igazságot — új feltételek között — új eszközökkel s a világosság talán nagyobb lehetőségével érjük el.

Feladatunk manapság az, hogy — a végletekig kiélezett nihilizmusban — ez az örök igazság váljon bennünk újra bizonyossá. Ez olyan módon előfeltételezi a hagyomány elsajátítását, hogy nem külsődlegesen ismer, nem pusztán szemlél, hanem mintegy belülről van jelen, mint ahogy saját ügyünk esetében.

Idetartozik az is, hogy a haladásgondolatot, amely megfelelő a tudományok számára és egyébként munkaeszköze a filozófiának, a tulajdonképpeni filozófia szemszögéből elvetjük. Ez volt az a hamis felfogás, amely azt, ami korábbi, az időben későbbi jobbal téteti tönkre, s a korábbi — mint a további előrehaladás előzetes szintje — pusztán a történeti érdeklődés számára marad meg. Ebben az esetben — téves módon — az új mint olyan számít igazinak. Az ember pedig — ezen új felfedezése révén — önmagát a történelem csúcsán állónak érzi. Ez az alapmagatartás az utóbbi évszázadokban gyakran volt jellemző a filozófusokra. Mindegyre úgy vélték, hogy valami egészen új dolog révén felülmúlják az egész múltat, ill. hogy az igazi filozófia csak most veszi kezdetét. Ez a helyzet Descartes-tal, továbbá — bármily szerény is volt, s a többiek között bármennyire is a leginkább jogosult erre — ez a helyzet Kanttal, ugyanez jelentkezett, öntelt módon, az úgynevezett német idealistáknál — Fichténél, Hegelnél és Schellingnél —, azután pedig Nietzschénél is: S a tragédiát követte a szatírájáték. Mikor Husserl 1910-ben — a Logos első számában — közzétette a filozófiáról mint szigorú tudományról szóló tanulmányát, melyben ő, mint szakdiszciplínájának legjelentősebb — hisz szuverén módon következetes — képviselője a filozófia immáron végérvényes megalapozását nyilvánította ki, nos, ez volt az a pont, ahol elváltak egymástól

a szellemek. Az ő igényeivel szemben mások — a fenomenológia és a neokantianizmus racionális fegyelmezettsége iránti minden tiszteletük ellenére — a szeretettől áthatva a hagyományból mint örökkön igaz dologból kiindulva keresték a filozófia lényegét, s az új-létre mint valami kérdéses dologra, már egyáltalán nem törekedtek. Az agresszív újszerűségnek eme hangneme ennek ellenére fennmaradt továbbra is, és — hacsak nem tévedek — csak most kezd semmivé foszlani. A haladásgondolat egy olyan formula volt, melyben az eredetinek a megtapasztalását mint történeti újdonságot értették félre, mivel a filozófia összetévesztette magát a modern tudománnyal. Ehhez járult még az, hogy a filozófálást az uralomra, hatalomra és érvényesülésre irányuló akarat kerítette hatalmába. A filozófia egészen más, mint amilyennek e félresiklás során mutatkozott: a filozófia valami örökkévalónak a jelenléte azóta, amióta az ember filozófiailag öntudatra ébredt. A történeti alapzattól való elszakadás valami újszerűség kedvéért s a történelemnek mint kőbányának a felhasználása, melynek nyersanyagát rendelkezésére bocsájtjuk az önkényes értelmezéseknek — nem más ez, mint olyan út, amely a nihilizmus talajtalanságába vezet. Nem szabad alávetnünk magunkat sem a régmúlt abszolutizált jelenségeinek, de nem megengedett az sem, hogy semmire sem kötelező módon distanciálódjunk a múlt szemlélődő élvezetében; mindenekelőtt azonban nem szabad elszakadnunk a történeti alapzattól. Ha viszont már megtettük ezt, akkor — egy fájdalmas műtéti beavatkozás révén — a nihilizmus fog visszavezetni bennünket a tulajdonképpeni igazsághoz.

A nihilizmusból új létet nyert alapmagatartás arra tanít, hogy a filozófiatörténetre másképp tekintsünk. Három évezrednyi filozófiatörténet mintegy egyetlen jelenné alakul át. A filozófiai gondolat-építmények sokféle alakja az egy igazságot rejti magában. Hegel volt az első, aki arra törekedett, hogy a gondolkodás egységét ragadja meg, ám ezt ő még úgy tette meg, hogy minden korábbi átalakított előzetes szintté és részigazsággá saját filozófiájára vonatkoztatva. Arról van szó, hogy oly módon érzük el a filozófia mindenkori beteljesülését, hogy a múlt nagy jelenségeivel, melyeket nem meghaladott, hanem jelenvaló jelenségeknek tekintünk, állandó és mindig megújuló kommunikációs kapcsolatban maradunk.

Ha minden filozófia jelenvaló, akkor az mint az eredet jelensége tud saját mostani létéről, továbbá tud az egyetemes hagyó-

mány nélkülözhetetlen mivoltáról, arról az emlékezetről, amely nélkül a múltnak és a jövőnek híján levő pusztá pillanat semmijébe süllyednénk. Az időbeniség átmeneti létében tud a filozófia a lényegileg igaz — az időt mindenkor megsemmisítő philosophia perennis — jelenéről és egyidejűségéről.

3. Keressük a tudományok tisztaságát mint filozofálásunk igazságának előfeltételét.

A létezésünket átalakító technikának előfeltétele a modern tudomány. E tudomány azonban sokkal messzebbre hat. E tudomány mély szellemi fordulópontot jelent az emberiség történelmében, s ennek — eltérően a technikától — csak kevés ember van tudatában, s még kevesebb azoknak a száma, akik e tudományban valóban részt vesznek; az embertömegek mindeközben továbbra is tudományelőtti gondolkodásformákban élnek, s úgy használják a tudományos eredményeket, ahogyan a korábbi természeti népek használták az európai cilindereket, a frakkokat és az üveggyöngyöket.

A valóban korlátlan kutatás a korai idők kezdetei, vagyis a görög kultúra után először csak az újkorban — a középkor végét követően — bontakozott ki; az önkritika határtalan volt, miközben a kutatás kiterjedt mindarra, ami csak előfordul és előfordulhat a világban.

A tudomány módszeresen halad előre, kényszerítően általános érvényű, s ha ez tényleg jellemző rá, valóban egyhangú beleegyezést vív ki mindenütt; tudatában van annak, hogy eljárása kritikai jellegű, szisztematikusan bizonyosodik meg az általa mindenkor birtokolt ismeret egészéről; sohasem befejezett, hanem egy olyasfajta haladásban él, amely a beláthatatlanba vezet. Tárgyává tesz mindent, akármilyen is jelenjen meg a világban. Feltárja azt, amit korábban még csak nem is sejtettek. A létezőkről való tudatunkat élesíti és megvilágosítja, s megadja a kiindulópontokat a világban való gyakorlati cselekvéshez, a realizáláshoz, mégpedig olyan célokból kiindulva, melyeket nem ő maga tűz ki, ám ezeket újfent vizsgáló-dása tárgyává teszi.

A tudomány elengedhetetlen feltétele a filozofálásnak. Ám a tudomány által létrehozott szellemi szituáció napjainkban olyan követelményeket támasztott a filozófiával szemben, amelyek világosságának, ill. nehézségének a korábbi időszakok nem ébredtek tudatára:

1. A tudományra annak teljes *tisztaságában* kell szert tenni, a vele való tényleges foglalatosság és az átlagos gondolkodás ugyanis tudománytalan állításokkal és magatartásmódokkal van átitatva. A tiszta és szigorú tudomány — vonatkoztatva a világban fellelhető létezők egész körére — az egyes kutató személyiségekben oly nagyszerűen valósult meg, mint amennyire távol állunk ettől még szellemi létezésünk egészét illetően.

2. A *tudományos babonára* megvilágító fényt kell irányítani és le kell győzni azt. Korunkban, a nyughatatlan hitetlenség korában az ember úgy közeledett a tudományhoz, mint egy olyasfajta támaszhoz, amely állítólag szilárd; hitt az úgynevezett tudományos eredményekben, s vakon alávetette magát az állítólagos szakértőknek; azt hitte, hogy a tudomány és a tervezés révén az egész világon megteremthető a rend, olyan életcélok beteljesítését várta a tudománytól, amelyekre az sohasem volt képes — vagyis a maga egészében vett lét megismerését, amely a tudomány számára elérhetetlen.

3. A *filozófiát* magát is módszeresen újból fel kell tární. A filozófia tudomány a módszeres gondolkodás ősi és örök értelmében, de nem számít tudománynak a dolgok kutatásának tisztán modern értelmében, amely éppenhogy általános érvényű, mindenki számára azonos, kényszerítő ismerethez vezet.

A filozófia és a modern tudomány fonák egybedolgozása Descartes által, valamint Descartes-nak — nyilvánvalóan e századok szellemét is kifejező — tévedése odavezetett, hogy a tudományt mint állítólagos ösztudást fogják fel, s ugyanez a tévedés tette tönkre a filozófiát.

Napjainkban a tudományok tisztasága révén kell eljutni a filozófia tisztaságához. E kettő nem választható el egymástól, s a kettő nem is ugyanaz; a filozófia nem egy szaktudomány a többi között, nem is a tudományok királynője, amiben megformálódik az összes többi eredmény, és nem is megalapozó tudománya a többi tudománynak.

A filozófia kapcsolódik a tudományhoz, és az összes tudomány közegében gondolkodik. Az egyáltalában vett igazsághoz a tudományos igazság tisztasága nélkül nem lehet hozzáférni.

A tudomány a tudományok kozmoszában foglal helyet, és olyan eszmék irányítják, amelyek — mint a filozófia — valamennyi

tudományban létrejönnek, anélkül, hogy ezek maguk tudományosan megalapozhatók lennének.

Az igazságról való tudat új jelensége csakis az utolsó évszázad tudományának alapján lehetséges, de ezt még nem értük el. Az ennek megvalósításán való munkálkodás a történeti pillanat legsürgeőbb szükségszerűségei közé tartozik.

Szemben mindazzal, amit a tudomány összefüggéstelen szakterületekre való széthullása, a tömegekben meglévő tudományos babona, valamint — tudomány és filozófia összekeveredésével — a filozófia komolytalanságig menő elhanyagolása jelent, a kutatásnak és a filozófiának össze kell fognia, hogy elvezessenek bennünket a valódi igazság útjára.

4. Az ész átalakul határtalan kommunikatív akarattá.

Mivel ama közös jelleg, amely áthatotta az összes hétköznapot, biztosan érvényes volt, csaknem a jelen pillanatig létezett valamilyen összetartás az emberek között, s ez ritkán engedte meg, hogy a kommunikáció különös problémává váljék. Az ember megelégedhetett annak kijelentésével, hogy ha nem is tudunk egymással beszélni, de tudunk egymással imádkozni. Csak napjainkban, amikor már egymással imádkozni sem vagyunk képesek, ébredtünk teljesen tudatára annak, hogy az emberlét hozzá van kötve az emberek közötti kommunikáció nyíltságához.

A lét — az emberek sokfélesége, valamint a közösségek történeti alakzatainak és hitbéli eredetének sokfélesége révén és a mindenkori különösség talaján — a jelenségekben részekre bomlik. Egyfajta identikus közösséget az egyáltalában vett tudat Átfogójában csak a tudomány és a technika foglal magában. Ezek azonban csak egy elvont, általános tudatot kötnek össze, s a maga egészében vett, hús-vér ember számára éppannyira harci eszközök, mint amennyire azok a kommunikáció eszközei.

Mindaz, ami az emberben valóságos, történeti. A történetiség azonban egyszermind sokféle történetiség. Ebből következik a kommunikáció követelménye:

1. a történeti szempontból másik ember megközelíthető anélkül, hogy hűtlenné válnánk saját történetiségünkhöz;

2. függő helyzetbe kerül az az objektivitás, amely általános érvényűként jön létre, anélkül azonban, hogy meggyengülne annak érvényességi igénye, ami helyes;

3. a hit kizárólagosságigényének feladása, tekintettel arra, hogy ebben a kommunikáció megszakításának igénye rejlik, anélkül azonban, hogy elveszítenénk a saját alap feltétlenségét;

4. belebocsátkozni az elkerülhetetlen harcba azzal az emberrel, aki történeti szempontból más, ám a harcot folyvást felfüggeszteni a szerető harcban, az igazság általi összekapcsolódásban; ez a közösségben relizálódik, s nem az elszigeteltségben, nem önmagunk kizárásában, nem az elszigetelt egyén pontszerű magányában;

5. szert tenni a mélységbe mutató irányra, amely csakis a sokszínű történetiségben rejlő megosztottsággal tárul fel; én e sokszínűség egyikéhez tartozom, a többi pedig érint engem, s mindezek közösen terelnek ama talapzat felé.

A filozófiai hitet nem lehet eloldani a kommunikációra való legteljesebb készenléttől. A tulajdonképpeni igazság ugyanis — hit-találkozás esetén — csakis az Átfogó jelenvalóságában tenyészik. Ennélfogva érvényes az alábbi tétel: *kommunikálni csakis hívők tudnak.* — Ezzel szemben az igazságtalanság a hittartalmak rögzítésében tenyészik, így a hittartalmak egymással csak megütkeznek. Ennélfogva érvényes az alábbi tétel: *a hitben harcolókkal szót váltani nem lehet.* A filozófiai hit a félbeszakítás minden kényszerében és a félbeszakításra irányuló mindennemű akaratban felismeri az ördögi gonoszságot.

A filozófiai kommunikációba vetett hittel szemben a következő *kifogást* hozzák fel: ez a kommunikációba vetett hit utópisztikus. Az emberek nem ilyenek. Szenvedélyeik, hatalomra irányuló akaratuk, s egymással konkuráló létérdekeik mozgatják őket. A kommunikáció csaknem mindig csődöt mond, de a tömegben egészen bizonyosan. A legjobb tehát az a rend, amely a szokások és a törvények uralma alatt áll, e szokások és törvények rejtik az átlagos féktelenséget és aljasságot (a kommunikációt mindkettő kizárja). Ha az embertől túlságosan sokat követelünk, akkor valójában tönkretesszük őt.

Mindezzel szemben a következőket kell mondani:

1. Az emberek nem olyanok, amilyenek, az emberek maguk mindig is kérdések és feladatok: minden olyan teljeskörű ítélet, amely róluk szól, többet mond annál, mint amennyit tudhatunk.

2. A kommunikáció — s annak minden formája — oly szorosan hozzátartozik az ember mint ember lényegi alapjához, hogy a kommunikáció mindenkor lehetséges kell hogy maradjon, és sohasem tudhatjuk, hogy hatása meddig terjed.

3. A határtalan kommunikáció nem program, hanem a filozófiai hitnek egy átfogó lényegakarata; — különösképp a kommunikáció szándéka és módszerei, minden szinten, csakis ebben alapozódik meg.

4. A határtalan kommunikációra való készenlét nem valamely tudás következménye, hanem döntés az emberlét egyik útja mellett. A kommunikációs gondolat nem utópia, hanem hit. Mindenkihez szól a kérdés, hogy vajon ebben haladjunk-e előre, s vajon ebben higgyünk, nem úgy, mint valami túlvilági, hanem úgy, mint valamely teljességgel jelenvaló dologban: a bennünk, emberekben honoló lehetőségben, hogy valóban egymással éljünk, egymáshoz beszéljünk, az igazsághoz ezen Egymás révén találjunk el, s csakis ezen az úton váljunk tulajdonképpen önmagunkká.

Napjainkban, kényszerűségből, úgy fogjuk fel a kommunikációt, mint valamely bennünk meglévő alapigényt. A kommunikáció megvilágítása, kiindulva annak sokféle eredetéből — s az Átfogó módozataiban — fő témája lesz a filozofálásnak. Ám az, hogy a kommunikációt, annak minden lehetőségét, közelebb hozzuk a megvalósításhoz, mindennapi feladata marad a filozófiai életnek.

Karl Jaspers

Szeged

Fordította: Juhász Anikó és Csejtei Dezső